

УДК 94[(470+571) : 480] «1941»

О. І. Ладига

**ВІЙСЬКОВО-СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ БИТВ РАДЯНСЬКИХ
АРМІЙ ПРОТИ ФІНСЬКИХ ВІЙСЬК У ЧЕРВНІ – ЛИПНІ 1941 Р.**

Проблема участі фінських військ у війні з Радянським Союзом (1941–1945 рр.) малодосліджена. Особливо обділений науковою увагою перший період війни (її перші місяці). Основні причини такого стану речей:

1. Небажання втратити добрі стосунки з Фінляндією, які склалися у СРСР після 1945 р.

2. Дослідження радянсько-фінських військових дій 1941–1945 рр. виводить дослідників на проблему агресії Радянського Союзу щодо Фінляндії у 1939–1940 рр., що знову ж таки було небезпечно досліджувати з політичних причин.

3. Фінляндія була одним з кращих та надійним союзником Німеччини, не могла не враховувати загальні стратегічні задуми війни, які формувалися не в Хельсінкі, а в Берліні. Фінляндія як партнер по коаліції, вимушена була йти у фарватері зовнішньої і військової політики Німеччини. Тому оцінка війни як національно-визвольної, як намагались показати деякі фінські та західноєвропейські вчені, означала, що національним інтересам фінського народу відповідала перемога фашизму в Європі.

4. Лідери Фінляндії у 1941 р. зробили, прямо скажемо, невдалий вибір на користь Німеччини, розраховуючи вирішити важливі для Фінляндії проблеми і отримати переваги у вирішенні післявоєнного устрою у разі спільної перемоги з Німеччиною. Тим самим вони стали співучасниками нацистських злочинів.

5. Військові дії фінських військ (їх майстерність, успішність та агресивність під час боїв) проти радянської армії мали надзвичайно трагічні наслідки та були головною причиною повної блокади Ленінграда, тобто сотень тисяч загиблих цивільних громадян, що тим більше підвищувало відповідальність фінської сторони.

Все ці причини призвели якщо й не до повного ігнорування істориками різних наукових уподобань висвітлення військових дій між фінськими та радянськими військами, то у всякому випадку, до замовчування більшості з них (найбільш впливових та кровопролитних). Ця актуальна наукова проблема однаково "незручна" і фінській і російській і німецькій і англійській і шведській і прибалтійським сторонам, але вимагає вирішення.

На сучасному етапі, завдяки відкриттю архівів Російської Федерації та спільним науково-дослідним проектам пітерських, фінських та шведських вчених, ситуація щодо дослідження військових подій запропонованого періоду змінилася на краще. Останнім часом з'явилися і ґрунтовні роботи російських вчених з даної проблеми М. І. Баришнікова, В. П. Гріднева, Г. О. Олейнікова та ін.[1, 2, 3]. Не слід ігнорувати при висвітленні даної

проблеми і роботи вчених радянського періоду І. П. Барбашина, О. І. Кузнєцова, В. П. Морозова, де, незважаючи на величезну заідеологізованість, має місце спроба проаналізувати хід військових дій на північному театрі військових дій Східного фронту [4, 5].

Велику цінність у висвітленні військових дій між фінськими та радянськими військами мають спогади та щоденники, при чому ефективним є співставлення фактів та тлумачень радянських, фінських та німецьких авторів. Це дозволяє визначити ступінь правдивості тих чи інших тверджень, особливо у комбінації з аналізом архівних військових даних [6–19].

При вирішенні поставленої нами проблеми, слід також залучити доповіді, виступи, листування, публіцистику. Серед них найбільш цінні роботи П. Аптекаря, Д. І. Архіпова, Юффе, П. Ринтала, В. П. Степакова та ін. [19, 20, 21, 22, 23].

Починаючи з 22 червня 1941 р., цілий тиждень йшли запеклі бої від Балтійського моря до Прикарпаття, але у смузі відповідальності Ленінградського військового округу, перетвореного з 24 червня у Північний фронт, фінсько-німецьке угруповання поки активності не проявляло. Справа полягала в тому, що німецьким планом стратегічного розгортання військ (план "Барбаросса") було передбачено, що фіни повинні були почати наступ на своєму фронті "не пізніше того моменту, коли військами групи армій "Північ" буде форсована р. Західна Двіна" [18, 168].

Не знаючи загального ходу війни на інших фронтах Великої Вітчизняної війни, особливо на Північно-західному театрі військових дій, неможливо зрозуміти і правильно оцінити події навколо Ленінграда, зокрема на півдні Карелії і на Карельському перешийку. Тому слід особливо освітити дані питання.

29 червня 1941 р. 8-а і 11-а армії Північно-західного фронту, не витримавши першого удару німців, відійшли за річку Західна Двіна і намагалися закріпитися на рубежі Рига – Даугавпілс – Краслава, де до цього часу почала займати оборону 27-а армія – другий ешелон Північно-західного фронту (ПЗФ). Але утримати цей вигідний рубіж по всій своїй смузі вона не змогла.

XLI і LVI моторизовані корпуси, генералів Рейнхарда і фон Манштейна відповідно, форсували Даугаву біля Крустспілса і Даугавпілса і почали розвивати наступ на Псков і Острів.

Північно-західний фронт був розчленований. 8-а армія відходила на північ до Естонії, а 11-а і 27-а — на Острів і Опочку. До 2 липня утворився великий пролом в оперативній побудові наших військ. Дороги на Псков – Луга – Ленінград і на Острів – Порхов – Новгород виявилися практично відкритими. Склалася реальна загроза удару супротивника своїми танковими частинами на Ленінград з південного заходу, через Новгород та з півдня.

4 липня начальник Генерального штабу Червоної Армії віддав шифром розпорядження по телеграфу: "Военному совету Северного фронта. В связи с явной угрозой прорыва противника в районе Остров, Псков, немедленно занять рубеж обороны на фронте Нарва, Луга, Старая Русса,

Боровичи. На этом рубеже и на предполье глубиной 10–15 км создать заграждения и минные поля, оставив лишь пути для войск Северо-Западного фронта. Собрать больше противотанковых пушек и поставить их в качестве орудий ПТО. Разрешается снять часть дивизионов с противоздушной обороны округа, включительно до снятия ее с Выборга и других объектов. Иметь в виду возможность действий мехкорпуса с Ленинграда в южном направлении. Донести, какие оборонительные работы фактически проведены по р. Луга и какие части находятся на этом рубеже. Жуков. №91/НГШ–4.7.1941 г." [24].

Як і передбачалося планом "Барбаросса", з форсуванням групою армій "Північ" Західної Двіни почалися активні бойові дії у смузі Північного фронту. 29 червня 1941 р. перейшов в наступ німецький гірничо-стрілецький корпус "Норвегія" на напрямі Мурманська. 1 липня німецький XXXVI і фінський III корпуси атакували радянські війська на Кандалакшському і ухтинському напрямках.

Протягом десяти днів передові загони радянської 54-ої стрілецької дивізії і підрозділу прикордонників вели запеклі бої з переважаючими силами фінських військ у смузі передпілля на рубежі Войніца-Вокнаволок. Тільки до 10 липня 3-ій піхотній дивізії фінської армії вдалося підійти до переднього краю головної смуги оборони 54-ої дивізії 7-ої армії. Спроби супротивника з перших днів прорвати оборону 81-го і 118-го стрілецьких полків успіху не мали. Фінські війська були зупинені.

Перші прояви активності фінських військ на лівому крилі Північного фронту були відмічені вже 29 червня. Начальник штабу ставки Маннергейма генерал Туомпо записав у своєму службовому щоденнику, що "в південній частині зробили вчора (29. 7. 41) окремі дії розвідки, у напрямі Енсо (Світлогорськ)" [25, с.18]. Дійсно, тут до двох піхотних батальйонів з танками вклинилися в оборонні порядки радянських військ на стику 19-го і 50-го стрілецьких корпусів. Але протягом того ж дня вони були вибиті за межі території СРСР силами прикордонників і підрозділів 115-ої і 43-ої стрілецьких дивізій.

У ніч на 1 липня розгорілися бої всього в 200–250 км. на північний захід від Ленінграда. Фінські війська великими силами перейшли державний кордон і здійснили наступ у напрямі Лахденпохь. Але головні події на півдні Карелії і на Карельському перешийку були ще попереду. Хоча фінський парламент формально ухвалив рішення вступити у війну з Радянським Союзом ще 25 червня 1941 р., на значній ділянці радянсько-фінського кордону лише підтримувався режим боєготовності. 29 червня 1941 р. командував 7-ою армією віддав наказ "Про підтримку частин і з'єднань в постійній готовності на своїх позиціях". Військова рада інформувала війська про те, що у своїй промові по радіо президент Фінляндії Р. Рюті 26 червня 1941 р. звернувся до фінського народу і армії. Він оголосив, що Фінляндія знаходиться у стані війни з Радянським Союзом. В зв'язку з цим війська були попереджені, що "відкриття військових дій фінів і німців проти нашого фронту слід чекати з години на годину" [26].

Зі вступом Фінляндії у війну і початком військових дій у смузі 7-ої і 23-ої армій становище на Північному фронті різко погіршилося. Ленінград опинився "між двох вогнів": з півночі і північного заходу готове було завдати удару основне угруповання фінської армії, а з південного заходу рвалися до Фінської затоки і міста на Неві група армій "Північ", кинувши на напрям Псков – Луга свою 4-у танкову групу генерала Гепнера і основні сили 1-го повітряного флоту генерала Келлера. Так безпосередньо війна підходила до Ленінграда.

1 липня рішенням Військової ради фронту створюється Лужська оперативна група під командуванням генерал-лейтенанта М. П. Пядишева. Для її комплектування потрібно було мобілізувати у край обмежені резерви, перш за все призначені для дій на півдні Карелії і на Карельському перешийку. З Петрозаводського напрямку знімається знов сформована 237-а стрілецька дивізія. З 23-ої армії виводиться 10-й механізований корпус у складі 21-ої і 24-ої танкових дивізій (без 198-ої мотострілецької, яку залишили на виборзькому напрямі). На південний захід були перекинуті майже всі артилерійські полки резерву Головного Командування, у тому числі і з-під Выборга, а також значна частина інженерних військ. Тепер командування 7-ої і 23-ої армій могли розраховувати тільки на власні сили.

У перших числах липня, коли Військова рада фронту, ленінградські партійні і радянські органи приймали екстрені заходи щодо організації відсічі німецькій групі армій "Північ", яка загрожувала Ленінграду з півдня, на північному заході від міста розгорнулись запеклі бої. 2-а піхотна дивізія фінів, завдавши удару по стику 168-ої дивізії 7-ої армії і 142-ої дивізії 23-ої армії, рвалася до узбережжя Ладоги. Їй вдалося відтіснити підрозділи 461-го стрілецького полку і прикордонників 102-го погранзагону на ділянці Рістілахті – Кирконпуолі. До 3 липня фіни вийшли на рубіж Рістілахті – Мерія – Кирконпуолі, прорвавши оборонні позиції 142-ої стрілецької дивізії на фронті близько 20 км., просунулися на 12–15 км.

"Обстановка севернее Ленинграда характеризовалась стремлением финских войск к переходу в наступление, выявив слабые места в обороне советских частей". Так припустили, не маючи документального підтвердження, автори книги "История ордена Ленина Ленинградского военного округа". Далі в ній вказувалося: "С этой целью они в ночь на 1 июля предприняли попытку совершить прорыв через государственную границу к западу от Сортавала и выйти к побережью Ладожского озера. Однако осуществить этот замысел противнику не удалось. Он встретил упорное сопротивление пограничников, а затем левофланговых частей 168-й стрелковой дивизии 7-й армии и правофланговых частей 142-й Краснознаменной стрелковой дивизии 23-й армии. Настойчивые атаки финнов не принесли им успеха" [4, с.175].

Це одне трактування початку бойових дій на північний захід від Ленінграда. Але є й інше. Військовий кореспондент, письменник Павло Лукницький, свідок подій тих днів, писав у своєму щоденнику: "29 июня – первый день нападения финских войск на нашу границу по всему [?]

Карельському перешейку. Конечно, никакого объявления войны не было. Враг напал внезапно. На этом участке границы, что протянулась между населенными пунктами Ристилахти и Кирконпуоли, силы врага в восемь [?] раз превосходили наши" [13, с.10]. "...По данным дивизионной разведки и показаниям пленных, были брошены финские войска..." [13, с.13].

Не дебатуватимемо ні з тим, ні з іншим тлумаченням. Просто відзначимо їх наявність, і самі розберемося на підставі архівних бойових і звітних документів зі всім ходом подій липня-вересня 1941 р. Подальше просування супротивника було припинене введенням у бій резерву 19-го корпусу – 708-го стрілецького полку (без стрілецького батальйону). Але створювалася загроза прориву 2-ої піхотної дивізії фінів до Ладозького озера і захоплення вузла доріг у місті Лахденпохья з метою ізоляції 7-ої армії від 23-ої і розчленування оперативної побудови фронту на цій ділянці державного кордону. Для ліквідації цієї загрози 19-й стрілецький корпус організує контрудар силами двох груп. Одна з них мала в своєму складі 198-у мотострілецьку дивізію (без одного полку), 3-й стрілецький батальйон 461-го стрілецького полку і 1-й стрілецький батальйон 588-го стрілецького полку з групою танків. Ця група повинна була завдати удару по військах противника, які прорвалися, зліва, у напрямі Елесенвараесько. Командував групою командир 198-ої мотострілецької дивізії генерал-майор Крюков. Інша група мала у своєму складі 2-й і 3-й батальйони 708-го стрілецького полку, 1-й стрілецький батальйон 461-го полку 142-ої стрілецької дивізії і школу прикордонних військ. Вона управлялася командиром 461-го стрілецького полку полковником В. А. Трубачовим і повинна була завдати удару з правого флангу, у напрямі Паріккала, Конкала, Мюллюля.

Атака була призначена на 5.30 4 липня 1941 р. Причому група Трубачова перейшла у наступ у встановлений час, а група Крюкова почала активні бойові дії тільки об 11.00, оскільки була не готова до відкриття вогню артилерії, командні пункти не мали стійкого зв'язку з частинами і вогневими позиціями. До того ж, взаємодія в частинах практично не була організована. Причина всього цього полягала у відсутності необхідного досвіду з підготовки і ведення таких бойових дій, неспрацьованості командира і штабу 198-ої мотострілецької дивізії і, безумовно, прорахунках командування 19-го стрілецького корпусу.

Супротивник, який оволодів напередодні рубежем Мерія, Ійярві Леммінко, використовував залишені і не зруйновані радянськими військами оборонні споруди, підсиливши їх, зустрів контратакуючи підрозділи ціленим, добре організованим вогнем.

Місцевість обмежувала застосування нечисленних радянських танків у розгорнутих бойових порядках, а слабкість броньового захисту, нездатність протистояти вогню протитанкових засобів фінських військ, примушувала танкістів діяти позаду піхоти. Але і цей прийом не дав належного ефекту. Обмеженість маневру танків, закритість лісистої місцевості, що дозволяли супротивникові безперешкодно підпускати їх на

близьку відстань, зумовили великі втрати бойової техніки, різко знижуючи ударну потужність радянських військ.

Частини 198-ої мотострілецької дивізії були до наступу не підготовленими, діяли поволі і у результаті змогли просунути всього на 1,5–3 км., зазнавши при цьому відчутних втрат. Неуспіх контрудару був обумовлений не тільки поганою організацією і незадовільною підготовкою військ, але і недостатньою кількістю сил і засобів. Проти 10–12 батальйонів фінів перейшло у контратаку всього близько 12 батальйонів 19-го стрілецького корпусу і армійського резерву.

Проте 5 липня, не дивлячись на запеклі бої, просування взагалі не відбувалося і на колишніх рубежах до результату дня бойові дії взагалі почали затухати. Тому за рішенням командувача 23-ою армією наступ 19-го стрілецького корпусу і 198-ої мотострілецької дивізії було припинене. Дивізія виводилася з бою і зосереджувалася для завантаження в ешелони на станції Елісенваара.

Проте 6 липня розгорілися бої в районі Рістілахті. Тут фінськими військами були оточені 2-й батальйон 461-го стрілецького полку, а також застава і погранкомендатура 102-го погранзагону. Відрізані від основних частин радянських військ, ці підрозділи вимушені були стримувати атаки переважаючих сил супротивника, які вже представляли серйозну загрозу всьому сортавальському угрупованню 7-ої армії.

З метою нейтралізації цієї загрози, а також для надання допомоги оточеним підрозділам і відновлення положення на лівому фланзі армії, у ніч на 7 липня сюди був переведений другий ешелон – 60-й полк (без 2-го стрілецького батальйону) і окремий розвідувальний батальйон 168-ої стрілецької дивізії. У контратакуючу групу були включені дві стрілецькі роти 462-го стрілецького полку і окремий розвідбатальйон 142-ої стрілецької дивізії. Командував всією групою командир 260-го стрілецького полку полковник В. Ф. Алексеев.

З ранку 7 липня ця група і оточені підрозділи під командуванням коменданта 1-ї Рістілахтінської погранкомендатури старшого політрука українця А. Д. Гарькавого перейшли в одночасну контратаку. До 12 години дня супротивник, зазнавши великих втрат, був вибитий з радянської території. У результаті положення по державному кордону на правому фланзі 142-ої стрілецької дивізії було відновлене.

На цьому бої, за винятком дрібних зіткнень "місцевого значення", що тривали до 10 липня, припинилися. Проте фінському командуванню все ж таки вдалося зберегти невеликий "плацдарм" завглибшки 7–8 км. для подальшого його використання у разі наступу на Лахденпохья. 142-а стрілецька дивізія закріпилася на новому рубежі оборони: Рісталахті, висота 103, висота 162.2, висота 92.0, Мерія, Йярві, Хухталампі, Леммінко, висота 112.8. А 260-й стрілецький полк і розвідувальний батальйон 168-ої стрілецької дивізії 8 липня повернулися у свої райони зосередження. 198-а мотострілецька дивізія, була резервом 23-ої армії, і зосереджувалася у районі Елісенварі.

Підводячи підсумок вищевикладеному, очевидно, не можна погодитися з думкою авторів історії військ округу, що це була спроба "виявити слабкі місця в обороні радянських частин", тобто, – елементарна розвідка боєм. Якщо судити по наявним фінським документам, можна зробити висновок, що планувався удар всього корпусу на хийтолапському напрямі. Але раніше фінське командування, очевидно, вирішило забезпечити своє ударне угруповання від удару з півночі. Тому вони пішли на рішення локальної задачі – ізолювати 7-у армію від 23-ої, захопивши Лахденпохья і вийти до Ладозького озера.

Не можна погодитися і з твердженням кореспондента П. Лукниці, який писав по свіжим слідам: "И если бы не героизм пограничников и передовых частей Красной Армии, отразивший этот первый удар в момент, когда наши войска не были отобилизованы [?], то расстояние до Ленинграда враг мог бы преодолеть за каких-нибудь три часа" [13, с.10]. Дозволимо собі не повірити поважному письменникові, визнавши, що це була гіпербола.

Не можна погодитися і з його категоричним твердженням, що фіни хотіли "потім направити удар на південь і південний схід, у незаповнені військами наші тили, стрімко ударити на Карельський перешийок, дійти до Шліссельбурга і Неви і, об'єднавшись тут з німцями, увірватися до Ленінграда з півночі і зі сходу" [13, с.12]. Письменник вільний висловлювати своє бачення подій, але не до беззаконня. Коли мова йде про конкретні історичні події, необхідна точність, а не фантазія, що спотворює історію.

Супротивник не досяг поставленої мети. Але він був близький до виконання цього завдання – до берега озера залишалося близько 15 км. Наполегливість, з якою діяли фінські війська, говорила про те, що вони не відмовляться від можливості розчленити бойові порядки радянських військ в районі Сортавала, Лахденпохья, Хийтола. Це повинно було насторожити командування Північного фронту, не дивлячись на всю складність положення на південно-західних підступах до Ленінграда.

Потрібно було прийняти неординарні заходи, аж до деякого перегруповання. Але війська і 7-ої і 23-ої армій продовжували виконувати колишні завдання, в існуючій оперативній побудові і бойових порядках, без достатніх резервів і в умовах крайньої обмеженості маневрених можливостей. У подальшому така завзятість, гідна іншого застосування, поставила 168-у, 142-у і 198-у дивізії у край важке становище.

Вже перші бої на державному кордоні показали високі бойові якості ленінградських кадрових військ і прикордонників. Рядові, молодший і середній комсклад рот і батальйонів, прикордонних застав і погранкомендатур, батарей і дивізіонів показали виняткову стійкість, завзятість в обороні, рішучість і безстрашність у контратаках. Особливо відзначились: підрозділи 260-го стрілецького полку полковника В. Ф. Алексеєва; 461-го полку полковника В. А. Трубочова, удостоєного звання Героя Радянського Союзу за особистий героїзм і вміле керівництво підлеглими в цих десятиденних запеклих боях. Звання Героя удостоєний

червоноармієць-кулеметник 3-го батальйону 461-го стрілецького полку українець А. І. Заходський, а полк був нагороджений орденом Леніна. Відмінно зарекомендували себе прикордонники 102-го погранзагону полковника С. І. Донськова, перш за все 1-а погранкомендатура під командуванням старшого політрука А. Д. Гарькавого, який загинув смертю хоробрих і був нагороджений орденом Леніна (посмертно). Його ім'ям названа погранкомендатура 1-го Червонопрапорного погранзагону і одна з вулиць Ленінграда.

Полки і дивізії 7-ої і 23-ої армій були здатні, за рівнем своєї майстерності і наявності сил і засобів, вистояти і відбити всі спроби фінських військ прорватися углиб радянській території, не дивлячись на загальну невелику перевагу супротивника у чисельності і на його добру підготовку до дій в умовах лісної місцевості.

10 липня командир 19-го стрілецького корпусу генерал-лейтенант Ф. Д. Герасимов видає наказ №4 [27]. Він узагальнює досвід перших боїв, аналізує як дії супротивника, так і успіхи, досягнуті деякими частинами і підрозділами корпусу. Але основна увага приділяється істотним недолікам в організації і веденні бою. Перш за все наголошувалися факти "болезненного реагирования на обходы и охваты противником флангов" – побоювання можливого оточення. Вказувалося і на "неумелое руководство отдельными командирами своими подразделениями", на незадовільну розвідку і організацію охорони, на перебільшення атакуючих сил супротивника і нанесених йому втрат.

Слід, проте, враховувати, що несприятливий хід і результат боїв у ряді випадків більшою мірою залежав від недоліків у діях командування і штабів корпусної і армійської ланок управління. Позначилися прорахунки і помилкові рішення командування і штабу Ленінградського військового округу при плануванні "оборони державного кордону". Об'єктивно, оборона у смузі 142-ої стрілецької дивізії не могла, при всьому героїзмі її воїнів, успішно протистояти удару 2-ої піхотної дивізії фінів, який було завдано по 461-у полку, що обороняв усюди доступну для настання ділянку 21-й кілометр, при нормі до 6–8 км. при обороні на широкому фронті. Полк обороняв одну позицію завглибшки до півтора кілометри. Бойовий порядок – в один ешелон, причому без полкового резерву. Наявних сил ледве вистачало для утримання лінії державного кордону. Незначна глибина першої позиції і відсутність подальших підготовлених рубежів дозволили супротивникові прорвати оборону полку на порівняно широкому фронті, до 20 км., і за один-два дні наступу поглибився на 12–15 км.

Бойовий порядок 142-ої стрілецької дивізії і 19-го стрілецького корпусу також не забезпечував належної стійкості і активності. Корпусний резерв – 708-й стрілецький полк – розташувався від місця наступу фінських військ майже в 40–50 км. Армійський резерв, так звана мотострілецька дивізія (198-а) – в 140 км. Для нанесення контрудару по супротивникові їй довелося б перевозити по залізниці на станцію Елісенвара, а потім ще й

зробити піший марш, оскільки технікою для перевезення особового складу вона не була забезпечена.

Виявилася недостатньою підготовленість частин і з'єднань до ведення маневрених форм бойових дій. Командири і штаби не мали практичних навичок організації виходу з бою і відходу на нові оборонні рубежі і позиції. Не краще йшла справа і з наступальними можливостями частин і з'єднань 7-ої і 23-ої армій на цьому етапі війни. Контрудар у стик армій, не дивлячись на певні об'єктивні труднощі його проведення, все ж таки відбувся. Проте результати його були далекі від очікуваних, перш за все через суб'єктивні чинники. Не вдалося створити хоча б незначної переваги у силах і засобах на напрямках контрудару. Він до того ж наносився у різний час. Атака була призначена 4 липня на 5.30 ранку, а полки 198-ої мотострілецької дивізії, які були основною ударною силою, 3 липня ще знаходилися у дорозі на залізничних ешелонах. До того ж позначилася відсутність досвіду і напрацьованих прийомів ведення бойових дій невеликими підрозділами в умовах лісистій місцевості самостійно у відриві від головних сил. Насиченість підрозділів супротивника автоматичною зброєю створювала велику щільність вогню на коротких дистанціях, характерних для бою в лісі, що вміло використовували фінські війська. Не могла також бути використаною перевага контр-ударного угруповання 23-ої армії у танках у зв'язку зі складними умовами місцевості і низькими бойовими якостями танків "Т-26", якими оснащували угруповання. Така була прелюдія великих битв на північно-західних рубежах оборони Ленінграда.

Ще 30 червня маршал Маннергейм віддав наказ, у якому були визначені найближчі завдання. Вони зводилися до того, щоб "у наступі розчленувати сили супротивника біля озера (у тексті назва не згадується, судячи по завданню, малося на увазі Яніс'ярві, на стику 71-ої і 168-ої дивізій 7-ої армії) між західною і східною частинами і в короткий час досягти рубежу Яніконіємі, Суйстамо, Лоймола, Сувілахті" [7, с.327]. Таким чином, фінське командування вирішило завдати головного удару на північ від Ладозького озера на петрозаводсько-олонецькому напрямі з подальшим наступом на Ленінград з півночі.

Значна перевага у силах і засобах, створена фінським командуванням на напрямках ударів, а також істотні помилки у побудові оборони 7-ої армії дозволили наступаючим вже у другій половині дня 11 липня прорвати оборону 71-ої стрілецької дивізії і, ввівши в битву 1-у егерську бригаду, розвинути наступ на Лоймола.

Проте правофланговий 126-й стрілецький полк, що оборонявся на окремому напрямі, міцно утримував займані позиції, наносячи супротивникові відчутних втрат. Крім того, і 52-й стрілецький полк успішно відбив всі атаки 5-ої піхотної дивізії. Проте у зв'язку з проривом фінських військ на стику з 367-м полком і загрозою удару у фланг і тил він вимушений був також відійти на Толвоярві і зайняти вигідний рубіж по східних берегах озер, прикривши дорогу на Кипронмяки і Суоярві.

Під ударами 11-ої піхотної дивізії 367-й стрілецький полк після запеклого, майже дводенного бою вимушений був також відходити на Соанлахті уздовж північного берега Янісярві, а меншою частиною сил – по південному берегу озера у смугу 168-ої стрілецької дивізії.

Фактична відмова командармові 7-ої армії в його проханні про відведення ще 11 липня дивізій на вигідний оборонний рубіж призвела до того, що вже 14 липня Лоймола опинилася в руках супротивника, а 7-а армія – була розчленована на окремі групи. 126-й полк залишився на своїх вихідних позиціях, а 52-й – в Толвоярві. Штаб 71-ої дивізії і частина 367-го стрілецького полку, не маючи можливості відходити на схід, відходили, огинаючи Янісярві зі сходу, на південь у смугу 168-ої стрілецької дивізії, у район Харлу. Їх при цьому переслідувала 11-а піхотна дивізія супротивника. Правофланговий 402-й стрілецький полк 168-ої стрілецької дивізії стійко обороняв займані позиції, відбиваючи наполегливі атаки 7-ої піхотної дивізії фінських військ.

Проте відхід сусіднього 367-го стрілецького полку з району Вяртсіля створив загрозу прориву супротивника, що наступав за підрозділами 71-ої дивізії, які відходили по південному березі Янісярві. Командир полку розвернув правофланговий 3-й стрілецький батальйон фронтом на північ. Проте супротивник, не дивлячись на великі втрати, оскільки був майже повністю знищений 9-й піхотний полк, прорвався на Яуканаваара. Командир дивізії вирішив ввести у бій свій резерв, 2-й батальйон 260-го стрілецького полку. Це дозволило зупинити подальше просування 7-ої піхотної дивізії на рубежі Тампола, Піккулойма.

Не дивлячись на великі втрати, 168-а стрілецька дивізія полковника А. Л. Бондарьова міцно утримувала займані позиції, відбиваючи безперервні атаки 7-ої і 19-ої фінських піхотних дивізій. Але виникла загроза удару з тилу. 11-а піхотна дивізія явно прагнула вийти на східний берег річки Янісйокі і відрізати дивізію Бондарьова від решти сил 7-ої армії, а потім завдати удар дивізії з тилу і на Сортавалу з північного сходу.

Командир 168-ої дивізії висунув свій другий ешелон – 260-й стрілецький полк полковника В. Ф. Алексеева у напрямі Алатту, Суйстамо. Полк раптово контратакував супротивника, не дивлячись на його значну перевагу у силах. У результаті цього наступ 11-ої піхотної дивізії фінів було припинено. Це дозволило організовано відвести 36-й полк і інші розрізнені підрозділи, а також штаб 71-ої стрілецької дивізії за річку Янісйокі. Організовано вийшов з бою і відійшов 260-й полк. Частини міцно закріпилися по західному березі Янісйокі і відбили всі спроби фінських військ завдати удару в тил 168-ої стрілецької дивізії.

У цих боях загинув смертю хоробрих командир 260-го стрілецького полку полковник В. Ф. Алексеев, посмертно нагороджений орденом Леніна. 367-й стрілецький полк з 14 липня увійшов до складу дивізії Бондарьова, а штаб 71-ої стрілецької дивізії зі своїми підрозділами управління був евакуйований по Ладозі до Ленінграда, а потім до 20 липня перекинутий по залізниці в Суоярві. Як наслідок, 14 липня у напрямі Петрозаводська

склалося у край напружене становище. 5-а фінська піхотна дивізія, введена слідом за 1-ою єгерською бригадою і об'єднана з нею в оперативну групу "Лаппі" (далі – "Л"), оволоділа рубежем Лоймола-Райконкоськи. Дорога на Піткяранта-Олонєць виявилася відкритою. На цьому напрямі у 7-ї армії ніяких сил для протидії наступаючому супротивникові не було. Дорогу на Суоярві і далі на Петрозаводськ прикривав тільки-но сформований і слабо навчений 31-й запасний стрілецький полк, потім перейменований в 131-й і переданий до складу знов створеної 71-ї стрілецької дивізії.

Штаб 7-ї армії, що знаходився до 13 липня у Суоярві, за рішенням командувача армією був відведений у Пряжу, в центр позиції армії, в 40 км. на захід від Петрозаводська.

16 липня становище ще більш погіршало. Оперативна група "Л" захопила Піткяранта і, вийшовши до північного берега Ладозького озера, остаточно відрізувала сортавальське угруповання (168-у і частина сил 71-ї стрілецьких дивізій) від решти військ 7-ї армії. Головні сили армії Гореленко, які повинні були не допустити прорив супротивника на напрямках Петрозаводська і Олонця, виявилися розчленовані на ізольовані групи, розкидані по фронту на 350 км.

Правофлангове угруповання вело бій на трьох напрямках на загальному фронті близько 100 км. Військами ж було зайнято близько 30 км. Решта місцевості, між дорожніми напрямками, практично була недоступна для дій військ. 126-й стрілецький полк з підрозділами прикордонників 80-го погранзагону продовжував утримувати вихідні позиції держкордону, відбивши всі спроби фінів просунутися на Медвежо-гірському напрямі. 52-й стрілецький полк з 80-м погранзагоном, прикриваючи напрям Толвоярві-Вегарус-Суоярві, вів наполегливі бої з атакуючою оперативною групою "Олонєць" (далі – "О"), в яку входили 2-а єгерська бригада і введена у бій 163-а німецька піхотна дивізія. 131-й стрілецький полк в 20 км. від Суоярві зупинив подальше просування частини, введеної з другого ешелону 1-ї піхотної дивізії.

В центрі армійської смуги оборони утворився розрив у 110 км., де проходили два дорожні напрямки: Сортавала-Ведлозеро-Пряжа і Піткярантасалмі-Олонєць. Ані той, ані інший напрямки прикриті було нічим і ніким, не рахуючи різних дрібних озброєних груп з міліції, місцевих органів НКВС і окремих відступаючих підрозділів.

На лівому фланзі армії продовжувала вести напружені бої 168-а стрілецька дивізія на двох напрямках. З фронту – на рубежі Алалаппі-Єськола відбивала атаки 7-ї і частини сил 19-ю піхотних дивізій VII армійського корпусу, прикриваючи Сортавалу і з тилу – по західному березі Янісйокі відбила всі спроби 11-ї піхотної дивізії VI армійського корпусу прорватися до Сортавала. На своєму лівому фланзі дивізія продовжувала утримувати оборонні позиції по держкордону від Єськола до Рістілахті. Найбільш запеклі атаки фінів були направлені уздовж дороги Вяртсиля-Сортавала, де вони хоч і поволі, але просувалися.

Як наслідок, 17 липня, з введенням у бій 3-го батальйону 402-го і 3-го батальйону 452-го стрілецьких полків, знятих з другорядних і не атакованих ділянок оборони, вдалося припинити подальше просування супротивника на рубежі: Коїтіолахті, висота 117.5, Кюренмяки, висота 75.1. У зв'язку зі зламаною лінією зіткнення з фінськими військами, фронт оборони дивізії значно збільшився. З метою ущільнення бойових порядків і підвищення їх стійкості командир 168-ої стрілецької дивізії ухвалив рішення таємно відвести частину своїх підрозділів 260-го і 402-го полків на вигідніший рубіж: залізнична станція Янісярві, Лахтенселькя, Лятті, південно-західний берег озера Вахваярві і далі по хребту висот до Мармурового заводу і висоти 102.0 на державному кордоні. Цей маневр поліпшив позиції дивізії і дозволив продовжувати наполегливий опір переважаючим силам супротивника.

Особливість становища, що склалося, полягало в тому, що полковник Бондарьов мав можливість ухвалювати рішення на відведення дивізії і залишення частини території самостійно. Командувач 7-ої армії був далеко і не мав зв'язку з 168-ою дивізією, а командувач 23-ою армією ще не мав юридичного права командувати нею. Це дозволяло командирові дивізії оперативно реагувати на хід бойових дій.

19 липня супротивник ввів у бій головні сили ще одного з'єднання – 19-ої піхотної дивізії полковника Ханнукселя, завдаючи головного удару у напрямі Саркисюрья-Сортавала. Наполегливі бої продовжувалися, не дивлячись на перевагу супротивника у силах і засобах, до 24 липня. Частини дивізії ледь стримували атаки фінів. І лише 367-й стрілецький полк 71-ої стрілецької дивізії, який увійшов до складу дивізії Бондарьова після відходу і зайняв оборону фронтом на схід, не витримав тиску фінської 11-ої піхотної дивізії VI армійського корпусу і відступив, відкривши фронт між 260-м і 402-м стрілецькими полками [28]. У результаті різкого ускладнення становища на цій ділянці оборони командир 168-ої дивізії вимушений був відвести свій правий фланг на новий рубіж всього у 8–10 км. північніше Сортавала. Положення дивізії ускладнювалося тим, що з 15 липня вона вела бої в ізоляції від головних сил 7-ої армії. У частинах знаходилась велика кількість поранених. Дивізія була відрізана від армійських тилів. Забезпечення матеріально-технічними засобами, продовольством, озброєнням і поповнення особовим складом порушилося. Рішення ж про те, що її перепідпорядковано 19-у стрілецькому корпусу для організації постачання силами 23-ої армії було ухвалене тільки 21 липня [29].

У результаті двадцятиденних безперервних боїв 168-а дивізія, а також інші частини і підрозділи що діяли з нею, понесли значні втрати у особовому складі, матеріальній частині і озброєнні. Безперервне знаходження на полі бою особового складу позначалося на його моральному і фізичному стані. Війська, що вели бої в районі Сортавала, вимагали допомоги і дієвих заходів. Командувач 23-ою армією наказом №06/оп від 27. 07. 41 поставив завдання 19-у стрілецькому корпусу нанести контрудар і "знищити [?] сортавальське угруповання противника" [30]. Для контрудару у допомогу

168-й дивізії з-під Выборга перекинули 198-у "моторизовану" дивізію і 181-й стрілецький полк 43-ої стрілецької дивізії з ротою танків.

Відповідно до цього наказу командир 19-го стрілецького корпусу ухвалив рішення знищити сортавальське угруповання супротивника і вийти на рубіж річки Янісйокі, захопити переправи і передмостові зміцнення у районі Ляськеля, Ватанкюля, завдаючи головного удару у загальному напрямі Хатінкові, Ляськеля.

До 2 години ранку 29 липня частини 198-ою моторизованою і 168-ою стрілецькою дивізією зайняли вихідні позиції. У 4.05 19-й стрілецький корпус наніс контрудар всіма силами, які були у районі Сортавали. З ранку 29 до кінця 31 липня йшли запеклі бої. Обидві сторони несли великі втрати. За даними фінського військового історика Хельге Сеппеля, VII армійський корпус зазнав поразки, втративши близько 5500 чоловік, зокрема більше півтора тисяч вбитими [6, с.128, 141].

До кінця 31 липня частини корпусу, що також зазнали значних втрат, просунулися всього на 4 км. Командувач 23-ю армією наказав припинити атаки і закріпитися на досягнутому рубежі [31].

Контрудар, звичайно, не досяг поставленої мети – знищити супротивника. Але припинити подальший наступ VII корпусу і тимчасово стабілізувати ситуацію на цій ділянці вдалося, хоча загроза захоплення міста Сортавала фінами збереглася. Тим більше, що у 19-му стрілецькому корпусі резервів, якими можна було протистояти супротивникові, не залишилося. У Сортавальському коридорі склалася для радянських військ критична ситуація. Явно позначалася можливість фінської армії відрізати тут головні сили 19-го корпусу.

На північ від Ладоги ситуація сприяла виконанню бажання німецького головнокомандування про одночасні удари Карельської армії фінів у обхід Ладозького озера зі сходу і німецької групи армій "Північ" з південного сходу. Ще 8 червня 1941 р. через німецького генерала Ерфурта Маннергейм надіслав до Німеччини лист. У ньому говорилося: "Частини групи армій ("Північ"), які прорвуться на південний схід від Ленінграда, на наступному етапі операції підуть на зустріч з фінськими частинами у районі східного берега Ладоги" [6, с.130]. Так задумувалась повна блокада Ленінграда, а потім і його захоплення спільними зусиллями німецьких і фінських військ.

Тим часом, на західних і південно-західних підступах до Ленінграду склалося не менш загрозливе становище. Для того, щоб об'єктивно оцінити хід оборонних операцій 7-ої і 23-ої армій у середині липня, необхідно детальніше зупинитися на бойових діях на південний захід від Ленінграда. 10 липня 4-а танкова група завдала удару XLI моторизованим корпусом на Лугу, а LVI моторизованим корпусом на Шимськ-Новгород. 12 липня 1-а і 6-а танкові дивізії XLI моторизованого корпусу натрапили на організовану відсіч передових частин, перш за все артилерійських, Лужської оперативної групи, які зайняли оборону по річці Плюсса.

Після перших невдалих спроб прорватися уподовж дороги Псков-Ленінград, німецьке командування змінює напрям цього удару. Основні сили ХLI моторизованого корпусу таємно по лісових дорогах почали у швидкому темпі обходити правий фланг радянських військ – Лужську оборонну позицію. Вже 14 липня загони танкових дивізій рвалися до Луги, але були зупинені терміново перекинутими туди частинами 2-ї дивізії народного ополчення і полком піхотного училища ім. С. Кірова.

Якщо на 14 липня 1941 р. положення західніше і на південний захід від Ленінграда стало більш-менш стійким, то на новгородському напрямі, де LVI моторизованому корпусу німецьких військ протистояли ослаблені 182-а і 180-а стрілецькі дивізії Північно-західного фронту, становище було на межі катастрофи, оскільки саме звідси німецьке командування розраховувало завдати удару назустріч фінській Карельській армії. Тим часом 8-а танкова дивізія німецьких військ оволоділа містом Сольци, а передовими частинами вийшла до річки Мшага коло Шимська, всього в 50 км. від Новгорода. У такій вельми небезпечній ситуації Головом Північно-західного напрямку маршал Радянського Союзу К. Є. Ворошилов і Член Військової ради А. А. Жданов звітували у Ставку Верховного Головнокомандування на ім'я Сталіна, Молотова і Жукова наступне: "12.07 день провели в Новгороді (там розміщався штаб Северо-Западного фронту), занимались выяснением состояния войск фронта. Выслушали много людей, в результате выявилось чрезвычайно плохое состояние войск и неустойчивое положение. По имеющимся данным, численность дивизий составляет от 1500 до 3000 человек (при штатной чисельности 1941 г. 12 тыс.). Некоторые дивизии, как 235 сд, перемешавшись с другими частями, прекратили свое существование... Значительная часть корпусной, дивизионной, полковой и противотанковой артиллерии оказалась безвозвратно утраченной... Высшие начальники и штабы плохо знают истинное положение и состояние войск..." [32].

До честі Головного командування Північно-західного напрямку і особисто К. Є. Ворошилова, слід зазначити, що він з А. А. Ждановим не тільки констатував катастрофічне положення на новгородському напрямі, але і прийняв конкретні рішучі заходи по запобіганню на даному етапі битви загрози прориву супротивника на Новгород.

Був організований могутній контрудар по LVI механізованому корпусу німецьких військ в районі містечка Сольци. У контрударі брали участь і війська Лужської оперативної групи: 21-а танкова дивізія, 70-а, а також раніше сформована у Суоярві 237-а стрілецька дивізія. Окрім цього, в контрударі взяли участь 183-а стрілецька дивізія війська Північно-західного фронту. Для підтримки і прикриття з повітря були залучені три авіадивізії Північно-західного і одна – Північного фронтів, а також 1-й дальньобомбардувальний авіакорпус. Всього було залучено 235 літаків.

Контрудар, проведений 14–18 липня, був повною несподіванкою для супротивника. Німецький LVI механізований корпус був відкинутий на захід на 40 км. Створилася реальна загроза тилам 4-ої танкової групи. З 19 липня німецьке командування вимушене було тимчасово припинити

наступ до підходу основних сил 18-ої армії генерала Кюхлера до річки Луга і виходу 16-ої армії генерала Буша на рубіж Стара Русса – Холм. На новгородський напрям командувач групою армій "Північ" генерал-фельдмаршал Леєб підтяг I армійський корпус генерала Бота і 19 липня відновив тут наступ, відтіснивши радянські війська до 24 липня за район Мшага і Шелонь. Фронт стабілізувався до 10 серпня.

Змусивши групу армій "Північ" припинити наступ перед Лужським рубежем, Північний фронт виграв час, укрив необхідний для зміцнення ближніх підступів до Ленінграда. Військова рада фронту, не дивлячись на всю складність становища на південному заході і труднощі з резервами, все ж таки прийняла заходи щодо посилення 7-ої армії на напрямках Петрозаводська і Олонєцка. До 16 липня сюди були направлені 9-й мотострілецький полк 198-ої моторизованої дивізії з Карельського перешийка, один полк 36-ої винищувально-протитанкової бригади, два гірно-стрілецькі батальйони, дві роти танків, бронепοїзд, 65-й штурмовий авіаційний полк і 119-а розвідувальна авіаційна ескадрилья.

21 липня в цілях поліпшення управління військами 168-у стрілецьку дивізію з 361-м стрілецьким полком 71-ої стрілецької дивізії було передано до складу 23-ої армії. За наказом командувача Північним фронтом штаб 7-ої армії повертався з Пряжі в Суоярві.

Розрізнені частини зводились у організовані формування по напрямкам. На напрямі Петрозаводська ряд розрізнених частин (24-й стрілецький, 9-й мотострілецький, 2-й танковий і 10-й запасний стрілецький полки, артилерійський дивізіон і винищувальний загін, сформований з петрозаводчан) зводились у оперативну групу Петрозаводська під командуванням генерал-лейтенанта М. А. Антонюка. На олонєцкому напрямі з ряду частин (3-ої морської бригади, 452-го і 719-го стрілецьких, 7-го мотоциклетного полків, артилерійського і мінометного дивізіонів, батальйону ленінградських добровольців) створюється Південна оперативна група під командуванням генерал-лейтенанта В. Д. Цвєтаєва.

Всі ці організаційні заходи дещо поліпшили стійкість і оперативність управління військами. Проте вони не підвищили боєздатність. Якщо знов сформована 71-а стрілецька дивізія вже отримала певний бойовий досвід, то оперативні групи, зібрані "з бору по сосенці", були погано навчені і не створені для спільних дій. Основна маса особового і командного складу не мала бойового досвіду, зброєю володіла погано. На всіх напрямках відчувалася недостатня кількість артилерії і мінометів. Особливо погано були забезпечені частини радіозасобами. Це була загальна біда радянських військ на всіх фронтах.

Не дивлячись на труднощі в 7-ій армії, командувач Північним фронтом наказав підготувати і о 12.00 23 липня нанести контрудар VI армійському корпусу фінів силами Петрозаводської і Південної оперативної груп. Оперативна група Петрозаводська перейшла у контратаку у встановлений наказом час, але просування було укрив незначне. До 25 липня частини оперативної групи вийшли до східного берега Ведлозера,

де були зупинені 11-ою піхотною дивізією, яка ще 19 липня вела бої з правофланговими частинами 168-ої стрілецької дивізії на річці Янісйокі. Південна ж оперативна група так і не змогла здійснити контрудар. Навпаки, частини групи вимушені були відійти за річку Тулокса. Там їм вдалося до 25 липня тимчасово закріпитися.

В цілому контрудар фактично не відбувся, а окремі контратаки впливу на ситуацію не мали у зв'язку з незадовільною організацією. Українські обмежені сили і засоби були розпорочені по всьому фронту наміченого контрудару. Взаємодії практично організовано не було. Частина командирів і штабів проявили нерозпорядливість і нерішучість. Разом з тим, хоча нашим військам і не вдалося досягти поставлених цілей, подальше просування VI армійського корпусу було на якийсь час зупинене. Супротивник зазнав значних втрат і вже не мав достатніх сил. Фінські війська вимушені були тимчасово перейти до оборони на цих напрямках і перекидати сюди додаткові сили, послаблюючи своє угруповання у районі Сортавала.

Як вже наголошувалося, в другій половині липня в оперативній побудові 7-ої армії утворився величезний розрив. 110 кілометрів фронту на напрямі Петрозаводська і Олонєцка, не дивлячись на прийняті заходи по посиленню там військ армії і спроби припинити наступ супротивника проведенням контратак, фактично залишалися для Карельської армії фінів відкритими, надаючи їй можливість для продовження наступу. Але маршал Маннергейм віддав наказ, яким "категорически заборонив просування вперед на схід від лінії Видлиця-Висярві".

На думку Хельге Сеппеля, "политических причин не было никаких для приостановления наступления". Цей крок головнокомандуючого виставлявся деякими фінськими істориками як "благородний жест". Мовляв "мы идем только до советско-финской границы 39 года", что "финны хотели только восстановить свой статус-кво над бывшими своими территориями" [6, с.141]. Проте причини припинення подальшого наступу Карельської армії крилися не у благородстві верховного головнокомандування фінів, а в запеклому опорі військ Північного фронту, які завдали серйозних ударів по супротивнику, і в значних втратах фінських військ. Карельська армія у липні втратила більше 11 000 чоловік: "...в VII армейском корпусе (7-я и 19-я пехотные дивизии) – около 5500, а в VI (5-я и 11-я пехотные дивизии) – 5650, в том числе, убитых—1348. Так за ожидание заплатили кровью и слезами". Х. Сеппеля вважав, що тижнева затримка початку бойових дій фінських військ привела до невиправдано великих втрат. Але можна засумніватися в цій точці зору.

Головна причина була, очевидно, в іншому. По-перше, як відзначав все той же Х. Сеппеля, "для группы армий "Север" сложилось неблагоприятное положение в результате контрудара, нанесенного советскими войсками под Сольцами... Согласно Хейнриксу, продвижение немцев на главном театре военных действий России приостановилось, и финнам надо выждать, как там пойдет наступление дальше..." [6, с.138].

По-друге, значні невдачі були у діях самої фінської армії. VII армійський корпус, 7-а піхотна дивізія полковника Свенсона і 19-а піхотна дивізія полковника Ханнуксела атакували 168-у стрілецьку дивізію в районі північніше Сортавала. "Продвижение этих дивизий было слабым, а потери огромными. Положение оказалось, между тем, катастрофическим, когда 198-я дивизия 23-й армии предприняла контрудар, который удалось отразить" [6, с.139].

Не менш складним було становище Карельської армії на її лівому фланзі на суоярвському напрямі. "Наступление 163 пд (немецкая пехотная дивизия) было остановлено 27.7. Потери с обеих сторон были большими. Генерал-лейтенант Хейнрикс, в связи с большими потерями немцев 29.7, отдал приказ приостановить наступление. Переход в наступление у Ристилампи окончился полной катастрофой. Лишь часть солдат спаслась, переплыв на свой берег". Командувач Карельською армією генерал Хейнрікс, пояснюючи 29 липня командирові VI корпусу генералові Талвела, що рвався вперед, необхідність зупинки, "сказав про величезні труднощі і поразку VII армійського корпусу, які викликали у ставці гостру увагу... Талвела хотів продовжувати просування, але Маннергейм був обережний... наступ фінів не дав бажаних результатів на напрямках Нятяоя і Сортавала. Побоювання головнокомандуючого виявилися вже не пізніше ніж 19.7. Тоді він віддав наказ Карельській армії припинити просування. Він боявся далеко розтягнути фланги" [6, с.140].

Загальні втрати фінів у липні склали близько 6700 чоловік убитими і без вісті зниклими. Кількість поранених досягла 25 000, що складало близько 7% бойового складу фінської армії [18, с.264].

Проте головним завданням фінської армії залишалося завдання удару на Олонець–Лодейне Поле–Ленінград. Директивою Гітлера №33 від 19 липня 1941 р. про подальше ведення війни на сході підтверджувалося, що "завданням головних фінських сил, підкріплених 163-ою німецькою дивізією, як і раніше, залишається наступ з нанесенням головного удару на схід від Ладозького озера і знищення у взаємодії з військами групи армій "Північ" супротивника" [6, с.144].

Але для вирішення цього завдання Карельська армія фінів вже не мала в своєму розпорядженні достатніх сил. Резерви були використані всі, а опір радянських військ зріс. Оперативне положення фінських угруповань на напрямках Петрозаводська і Олонецька було дуже несприятливим. Суоярвська група 7-ої армії, нависаючи над лівим флангом VI армійського корпусу, створювала загрозу його тилам і комунікаціям. Героїчні зусилля 168-ої стрілецької дивізії і частин, що діяли з нею, скували 7-у і 19-у піхотні дивізії VII корпусу і не дозволили перекинути їх на олонецький напрям. 27 липня, прагнучи ліквідувати загрозу зліва, переходить у наступ німецька 163-а піхотна дивізія і намагається прорватися на Суоярві, щоб розвинути наступ на Ессола з виходом у тил оперативної групи Петрозаводська. У ході дводенних запеклих боїв супротивник зміг тільки трохи потіснити 52-й

стрілецький полк і підрозділи 80-го погранзагону. Всі спроби Карельської армії прорватися на Петрозаводськ поки успіху не мали.

Відповідно до планів сумісних дій фінських і німецьких військ, що наступали на Ленінград, фінське командування ужило заходів щодо посилення свого петрозаводско-олонецького угруповання. У останніх числах липня VII армійський корпус під Сортавалой заміняють 1-м корпусом і перекидають його на Петрозаводськ. Вже 10 серпня частини корпусу генерала Хеглунда з'являються у районі Ведлозеро. Це перегруповання проводиться в той момент, коли південно-східне угруповання фінів – II і IV армійські корпуси – було готове завдати удару на Карельському перешийку [6, с.142].

Підводячи підсумки битв у смузі Північного фронту за липень 1941 р., можна констатувати, що супротивникові не вдалося досягти поставлених цілей. Його план оточення військ Північного фронту і захоплення Ленінграда був зірваний стійкістю і завзятістю як кадрових і знов сформованих частин, так і народного ополчення.

Для подальшої реалізації задумів німецького і фінського командування потрібно було провести перегруповання сил і засобів, підтягти резерви і провести низку інших організаційних заходів.

В ході боїв чітко визначилися напрями і цілі ударів групи армій "Північ" і фінських угруповань. Найбільшу загрозу Ленінграду представляли війська, що рвалися на Новгород – Чудово. Становище на цьому напрямі ускладнювалося, перш за все, тим, що воно входило в смугу відповідальності Північно-західного фронту. Супротивник же націлив свій удар у фланг і тил Північного фронту. Але найголовніша трагедія полягала в тому, що на цьому напрямі не було сил, здатних протистояти супротивникові і стримати його наступ. Північному фронту необхідно було терміново знаходити хоч би мінімально необхідні сили і засоби для прикриття південних підступів до Ленінграда.

В цей же час на північно-західному ленінградському напрямі поки що не перейшло до активних наступальних дій південно-східне угруповання фінів. Пасивність фінських військ на Карельському перешийку була явно тимчасовою. II і IV армійські корпуси, безумовно, були готові перейти у наступ у слушний для них час. Небезпека цього удару для військ Північного фронту полягала в тому, що майже весь 19-й стрілецький корпус знаходився у районі Сортавала, Лахденпохья. У разі прориву фінів до узбережжя Ладоги у Хийтоли велика частина військ 23-ої армії – 168, 198, 142-а і частина сил 71-ої і 115-ої дивізій – виявлялася відрізаною і виключеною з оборони Ленінграда, принаймні до передислокації їх по озеру на нові рубежі оборони. На Карельському перешийку утворився б великий пролом, який дозволяв супротивникові прорватися до Ленінграда і завдати удару у тил 50-у стрілецькому корпусу, що обороняв державний кордон на захід від Выборга.

Оперативне положення Північного фронту було край складним. Вся увага його командування, всі зусилля, природно, були направлені на західний і південний сектори оборони. У цій ситуації край необхідно було

не допустити ускладнення оперативного стану на північному заході. Час і можливості для поліпшення положення військ 23-ої армії на Карельському перешийку і успішного затримання можливого удару фінів ще були. Але для цього потрібно було ухвалити неординарне рішення і кардинальні заходи, аж до навмисного організованого відведення військ на вигідні оборонні позиції. Іншого шляху не було, оскільки фронт не мав у своєму розпорядженні резервів, а Ставка Верховного головнокомандування максимум військ кидала у цей час на московський напрям. Ленінград міг розраховувати тільки на власні сили.

Література

1. **Барышников Н. И.** Блокада Ленинграда и Финляндия 1941–1944 / Н. И. Барышников. – СПб.; Хельсинки: Helsingin yliopisto, 2002. – 300 с.
2. **Гриднев В. П.** Историография обороны Ленинграда (1941–1944) / В. П. Гриднев. – СПб., 1995.
3. **Олейников Г. А.** Героические страницы битвы за Ленинград, хода и анализа некоторых операций и сражений на Северном (Ленинградском) и Волховском фронтах 1941–1942 годов / Г. А. Олейников. – СПб.: Нестор, 2000.
4. **История Ордена Ленина Ленинградского военного округа** / [Н. И. Барышников и др.]. – М.: Воениздат, 1988. – 445 с.
5. **Барбашин И. П.** Битва за Ленинград 1941–1944 / [И. П. Барбашин и др.] – М.: Воениздат, 1964. – 608 с.
6. **Seppala H.** Suomi hyokkaajana 1941 / H. Seppala. – Porvoo; Helsinki; Juva, 1984. – 267 s.
7. **Mannerheim G.** Muistelmat. И. / G. Mannerheim. – Helsingin: Otava, 1952. – 526 s.
8. **Гальдер Ф.** Военный дневник / Ф. Гальдер. – М.: Воениздат, 1971– . – Т. 2, 3. Кн. 1–2.
9. **Документы свидетельствуют...** Очерки и воспоминания офицеров контрразведки Ленинградского, Волховского и Карельского фронтов. – СПб.: Аврора-дизайн, 1994. – 480 с.
10. **Дьяков Н.** Под чужим небом. Записки о финском плене 1941–1944 / Н. Дьяков // Север. – 1991. – №3 – С. 15–25.
11. **Куприянов Г. Н.** От Баренцева моря до Ладоги / Г. Н. Куприянов. – Л.: Лениздат, 1972. – 376 с.
12. **Лоренсон Э. Г.** Коллонтай в Швеции / Э. Г. Лоренсон // Новая и новейшая история. – 1966. – №1. – С. 39–61.
13. **Лукницкий П. Н.** Сквозь всю блокаду / П. Н. Лукницкий. – Л.: Лениздат, 1978. – 576 с.
14. **Лященко Н. Г.** Время выбрало нас / Н. Г. Лященко. – М.: Воениздат, 1990. – 528 с.
15. **Новиков А. А.** В небе Ленинграда. Записки командующего авиацией / А. А. Новиков. – М.: Наука, 1970. – 372 с.
16. **Оборона Ленинграда. 1941–1944.** Воспоминания и дневники участников. – Л.: Наука, 1968. – 608 с.
17. **Паасикиви Ю. К.** Дневники. Война-продолжение (11 марта 1941 – 27 июня 1944) / Ю. К. Паасикиви. – СПб.: Европейский дом, 2004. – 424 с.
18. **Совершенно секретно! Только для командования!** – М.: Наука, 1967. – 752 с.
19. **Аптекарь П.** Советско-финские войны / П. Аптекарь. – М.: ЭКСМО, 2004. – 384 с.
20. **Архипов Д. И.** Финляндия / Д. И. Архипов. – М.: Географгиз, 1952. – 61 с.
21. **Иоффе Э.** Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия / Э. Иоффе. – СПб.: Изд-во журнала

"Звезда", 2005. – 368 с. 22. **Ринтала П.** Рассказ о городе и о жителях города, осажденного в 1941–1943 годах немецкими и финскими войсками // Север. – 1970. – №1. – С. 26–35. 23. **Степаков В. П.** Легенды и мифы советско-финляндской войны // Вопросы истории. – 1997. – №3. – С. 14–17. 24. **Центральный архив** Мин. обороны Российской Федерации (далее – ЦАМО РФ), ф.217, оп.30435, д.3, л.24. 25. **Тиотро В. Е.** Раивакітjани 1941–1944. – Porvoo-Hels., 1969. 26. **ЦАМО РФ**, ф.340, оп.5372, д.5, л.24. 27. **ЦАМО РФ**, ф.377, оп.10 877, д.2, л.11–18. 28. **Архив Штаба Ленинградского военного округа** (далее — АШ ЛВО), мкф. инв. 24, д.732, л.26. 29. **ЦАМО РФ**, ф.217, оп.1221, д.97, л.137–141. 30. **ЦАМО РФ**, ф.47, оп.55 722, д.207. 31. **АШ ЛВО**, ф.21. Оперсводка штабм-23№78 на 20.00 31.7.41. 32. **ЦАМО РФ**, ф.217, оп.1221, д.2, л.40.

Ладыга А. И. Военно-стратегическое значение сражений советских армий против финских войск в июне – июле 1941 г.

Статья подготовлена на основе научных разработок историков России, Финляндии и Швеции, а также архивных источников и посвящена проблемам участия Финляндии в войне против СССР.

Ключевые слова: СССР, Финляндия, война, фронт.

Ладыга О. І. Військово-стратегічне значення битв радянських армій проти фінських військ у червні – липні 1941 р.

Стаття підготовлена на основі наукових розробок істориків Росії, Фінляндії та Швеції, а також архівних джерел і присвячена проблемам участі Фінляндії у війні проти СРСР.

Ключові слова: СРСР, Фінляндія, війна, фронт.

Ladyga A. I. Military-strategic value of battles of soviet armies against the Finnish troops in June – July, 1941.

The article is based on the scientific researches of Russian, Finnish and Swedish historians and also – on archive sources. It is devoted to the problems of participation of Finland in war against the USSR.

Keywords: USSR, Finland, war, battlefront.